ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ I

GENEL BİLGİLER

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- Türk dilinin sözlüksel ve dilbilgisel bakımdan incelenmesi Kaşgarlı Mahmut'un Divanın yanında henüz ele geçmeyen bir dilbilgisi kitabıyla başlar.
- 19.yy'da Türk lehçeleriyle ilgili özellikle Türk dünyası dışında çalışmaların arttığına şahit oluyoruz.
- Bu çalışmalarda önceliği Ruslar çekmektedir.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- Kazan Üniversitesi tarafından 1839'da neşredilen "Türk-Tatar Dillerinin Dilbilgisi" adlı Mirza Kazım Beyin eseri bu alanda önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Ünlü Alman asıllı Rus Türkbilimcisi Radloff "Kuzey Türk Lehçelerinin Mukayeseli Dilbilgisi" ni 1882'de, "Türk Lehçelerinin Büyük Sözlüğü" nü 4 cilt ve 12 bölüm halinde 1888-1911 yılları arasında hazırlamıştır. Radloff'un bu yapıtında 70.000 sözcük bulunmaktadır.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- Hüseyin Kazım Kadri 1870-1934 yılları içerisinde otuz yıl boyunca çalışarak tamamladığı 3659 sayfalık ve 4 ciltlik eserinde Türkçeye giren Arapça, Farsça sözcüklerle birlikte Uygur, Çağatay, Azerbaycan, Kazan, Yakut, Koybal, Çuvaş, Altay, Kazan Türklerine ait sözcükleri örnekleriyle vermiştir.
- Ahmet Cevat Emre(1887-1961) "Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri I Fonetik" adlı eseri 1949'da yayımlanmıştır.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- Türkçe ve Türk dünyası adına 1950-1980 arası verimsiz yıllar olarak kaydedilmiştir. Sebebi ise Sovyetler Birliği ve Türkiye'deki iç çekişmelerdir.
- Saadet Çağatay'ın 1. cildi "Türk Lehçeleri Örnekleri" 1950'de, 2. cildi ise "Yaşayan Ağız ve Lehçeler" 1972'de basıldı.
- Muharrem Ergin'in "Azeri Türkçesi" 1971'de basıldı.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- Ekrem Ural Arat'ın "Kaşgar Ağzından Derlemeler" adlı eseri 1965'te yayımlanmıştır.
- Yudahin'in "Kırgız Sözlüğü" 1945'te basılmıştır.
- Türk Dünyası Araştırmalar Vakfının 1984'te yayınladığı "Kazak Türkçesi Sözlüğü" önemlidir.
- Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü tarafından 1976'da yayımlanan "Türk Dünyası El Kitabı" önemli bir eserdir.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- A.von Gabain'in "Eski Türkçenin Grameri"ni Mehmet Akalın tercüme ederek 1988'de yayımlanmıştır.
- Janos Eckmann'ın "Çağatayca El Kitabı" Günay Karaağaç tarafından çevrilerek 1988 yılında basılmıştır.
- Ahmet Caferoğlu'nun "Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü" 1968'de yayınlanmıştır.

TÜRKİYE'DE VE DÜNYADA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI

- 1991 yılında Ahmet Bican Ercilasun ve diğerlerinin hazırladığı "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü" yayınlanmıştır.
- Fuat Bozkurt'un 1992 yılında yayımlanan "Türklerin Dili" adlı yapıtı bu alanda yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

TÜRKLÜK BİLİMİ veya TÜRKOLOJİ

- Türklük bilimi/Türkoloji, Türkiyat, dar anlamda Türk dili ve lehçelerini, geniş anlamda ise Türkleri ve Türklükle ilgili konuları inceleyen, araştıran bilim dalıdır.
- Türkoloji alanındaki çalışmalar Türklerin ve başka milletlerin yaptıkları çalışmalar bakımından iki ana başlıkta incelenebilir.
- Türk dünyası dışından gelen önemli bilgiler Latin ve Bizans yazarlarının verdikleri bilgilerdir. Bunlar ıv., v., vı. Yy'a ait bilgilerdir:Marcellinus, priskos, Jordanes gibi.

TÜRKLÜK BİLİMİ veya TÜRKOLOJİ

- Türkler ve Türk dili hakkında bilgi verilen önemli kaynaklardan biri de Çin kaynaklarıdır. Bu kaynaklarda Türk adı için “T’u-küe” biçiminde verilmektedir.
- Thomsen, Türk, Tanrı, Köl Tigin gibi özel adların Çin kaynaklarında bulunmasından hareketle Orhun metinlerini 1893’te çözmeyi başarmıştır.
- Tang Sülalesi Tarihi ve Ye-Lü-Zhu’nun “Shuang Xi Zui Yin Ji” adlı eseri Türk yazıtları hakkında bilgi veren önemli Çin kaynaklarından biridir.

TÜRKLÜK BİLİMİ veya TÜRKOLOJİ

- Yine bazı önemli gezginlerin(Marco Polo, İbni Batuta) eserlerinde Türkoloji ile ilgili bilgilere rastlanılmaktadır:
- Türk diliyle ilgili olarak XIV. yy' ın başında ***Codex Cumanicus*** adıyla bir eserin yazıldığı bilinmektedir.
- Savaş esirleri ve misyonerlerde Türkolojiyle ilgilenmişler, eserler vermişlerdir.

TÜRKLÜK BİLİMİ veya TÜRKOLOJİ

- Sibirya’da esir bulunan İsveçli subay J. Von Strahlanberg 1730 yılında yazdığı ***Asya ve Avrupanın Kuzeydoğu Bölümleri*** adlı eseriyle Türk yazıtlarını dünyaya duyurmuştur.
- 1700’lü yıllardan itibaren batıda hızla Türkoloji kürsüleri kurulmaya başlanmıştır. Bunlar özellikle Almanya, Rusya, ingiltere, Fransa ve İtalya’da yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır.

TÜRKLÜK BİLİMİ veya TÜRKOLOJİ

- Batıdaki Türkoloji çalışmaları daha çok ***oryantalizm*** adı altında yürütüldü. Bu çalışmaları yapanlara da ***müsteşrik*** adı verildi.
- Bu çalışmalarda adı geçenler iki gruba ayrılmaktaydı: Dostlar ve düşmanlar.
- Dostlardan bazıları: Lamartine, Auguste Comte, Pierre Loti vb.
- ***Avrupalılardan*** birçok bilim adamı Türkçeye Türkolojiye gönül vermiştir.

TÜRKLÜK BİLİMİ veya TÜRKOLOJİ

- Arap ve İranlı bazı ilim adamları da Türkoloji Üzerine çalışmalar yapmıştır. Ebu Hayyan “Kitabü’l- idrak Li-Lisani’l-Etrak”, İbn Mühenna “Hilyetü’l – İnsan ve Hilbetü’l –Lisan” gibi Arap dilcileri Memluk Türkçesi üzerinde çalışmıştır. İranlı tarihçi Cüveyni “Cihankuşa”, Fahrettin Mübarekşah “Şecere-i Ensab” XII. Ve XIII.yy’da Göktürk yazıtlarından bahsetmektedirler.

TÜRKLÜK BİLİMİ veya TÜRKOLOJİ

- Türklerin ve Türk kaynaklarının Türkolojiye katkıları ise 7. ve 8.yy'a ait Orhun, Yenisey abideleriyle başlar. Ardından Kaşgarlı Mahmud'un "Divanü Lügati't- Türk" eseri gelir. Ardından "Muhakemetü'l-Lügateyn" adlı eseriyle Ali Şir Nevai gelir.

TÜRK ADI ÜZERİNE

- Türk adı cins isim olarak eskiden beri kullanılmakta ve şu anlamlara gelmektedir: Miğfer, terk edilmiş, olgunluk çağı, deniz kıyısında oturan adam, türemiş, türeli, kanun ve nizam sahibi, devlete bağlı halk, teba, güç, kuvvet, güçlü kuvvetli vb.
- İbrahim Kafesoğlu, Türk adının özel isim olarak Altaylı kavimleri karşılamak üzere 420 tarihli bir Pers metninde geçtiğini 515’te ise Hunlarla birlikte Türk- Hun devleti olarak (Güçlü Hun) anıldığını belirtmektedir.

TÜRK ADI ÜZERİNE

- Başka bir araştırmacı Türk adının “Türük”ten çıktığını ve 6.-8.yy’da hüküm süren, 552 tarihinde kurulan Göktürklerle başladığını ileri sürmektedir.
- Efrasiyap Gemalmaz ise Türk adının M.Ö. 1328 yılında Çincede “***Tu-Kiu***” şeklinde geçtiğini ancak, bugünkü söyleyişe en yakın olan şekliyle Roma’lı Pompeius Meala’nın M.Ö. 1.yy’da Azak Denizinin kuzeyinde yaşayan halktan söz ederken “***Turcae***” dediğini belirtmektedir.

TÜRK ADI ÜZERİNE

- İbrahim Kafesoğlu Türk adının Çin’de Chou Sülalesi Yıllığında(557-579), Bizans tarihçisi Agathias’ın eserinde, cahiliye dönemi Arap şairlerinden Nabiga’t –uz-Zubyani’nin divanında, XII.yy’a ait Rus kroniğinde geçtiğini belirtir.
- Bazı araştımacılar Türk adının “**Tik**” veya “**Tikler**” biçiminde kullanıldığından bahsetmektedir. Hatta Tarihçi Heredotos’un doğu kavimleri arasında andığı “**Targitab**”ların, İskit topraklarında tarih sahnesine çıkan “**Tyrkae**”lerin, Tevratta adı geçen “**Togarma**”ların, Hint kaynaklarında yer alan “**Turukha**”ların veya “**Thrak**”ların, Ön Asya çivi yazılı metinlerde geçen “Turukku”ların, Çin kaynaklarında geçen “Tik” veya “Di”lerin Türk olduğunu savunan görüşler vardır.

TÜRK ADI ÜZERİNE

- Efsaneye göre Türkler Hz. Nuh'un üç oğlundan biri olan Yasef'in oğlu ***Türk***'ten gelmektedir. Zend- Avesta'ya göre ise Feridun'un oğlu ***Tur*** veya ***Turac***'dan gelmektedir.
- A. Vambery, Türk adının kökeni konusunda töre-/türe-/türü->türük>türk(türeyen, töresi,nizamı olan) biçiminde geliştiğini belirtir.
- A. Von Le Cog, G. Nemet ve başkaları ise "erk,güç, kuvvet, fazilet" anlamlarına geldiğine inanırlar.
- Efrasiyap Gemalmaz ise "tür+ök" sözlerinin birleşiminden meydana geldiği ve "Tanrıya ve evrene bağlı insan topluluğu" anlamında kullanıldığını belirtmektedir.

TÜRK ADI ÜZERİNE

- Türk kaynaklarında ise ilk defa Orhun Yazıtları’nda karşımıza çıkmaktadır. O günden beri her dönem ve devirde geçmektedir.

TÜRK SOYU

- Bahaddin Ögel, Türk soyunun beyaz ırka mensup olduğunu belirtmektedir.
- İslam Ansiklopedisi'nde , Türklerin beyaz tenli, koyu parlak gözlü, ay yüzlü, badem gözlü, endamlı, sağlam yapılı erkek ve kadınları ile Orta Çağ kaynaklarında güzelliğe misal olarak gösterildiği belirtilmiştir.
- İbrahim Kafesoğlu da Türk(Turan) tipinin dominant vasfının beyaz renk, düz burun, ay yüzlü, hafif dalgalı saç, orta gürlükte sakal ve bıyık olduğunu ileri sürmektedir.

TÜRK SOYU

- Kaynaklar Türklerin farklı ırklara ait özellikler gösterdiğini de belirtmiştir.
- Osman Turan, Çin kaynaklarının Türklerden, Kırgızlardan bahsederken kumral saçlı, mavi gözlü ve uzun boylu olarak ifade etmektedir.
- İslam, Ermeni ve Bizans kaynakları Türklerin Kıpçak(Kuman), Peçenek ve Bulgar Türklerinin sarışın, beyaz tenli ve uzun boylu olduklarını belirtmektedir.

TÜRK SOYU

- Ruslar ve Almanlar, Kumanları sarışın anlamlarına gelen “Polovtsi” ve “Falben” biçiminde adlandırmışlardır.
- Türk soyu kuzeyde yaşayanlar beyaz tenli iken güneyde yaşayanlar esmer tenlidir.

TÜRKLERİN ANA YURDU

TÜRKLERİN ANA YURDU

- Yaygın görüşe göre Türklerin yurdu, Göktürk ve Uygur devletlerinin merkezi, Orhun havalisinin bulunduğu Moğolistan olarak görülmektedir.
- Bununla birlikte tarihi, destani, ve lisani deliller Türklerin ana yurdunun Ural-Altay dağları arasındaki geniş coğrafya olduğunu ortaya koymaktadır. Balkaş, Aral ve Isık Köl civarı Türklerin ana yurdu konusunda ağırlık kazanan görüştür.

TÜRKLERİN ANA YURDU

- İbrahim Kafesoğlu, Türklerin proto-tipi sayılan “brakisefal” savaşçı beyaz ırk, taş devrinin ilk yıllarından beri Altay-Sayan dağlarının kuzeybatı bölgesi halklarından olduğunu belirtir.
- Z.V. Togan, Tiyanşan-Aral mıntıkası olduğunu söyler.
- A.B.Ercilasun, Türklerin ana yurdu olarak, M.Ö. 2000-1000 li yıllarda Ural dağları ile Sayan, Altay ve Tanrı dağları arasında yaşadıklarını ifade eder.

TÜRKLERİN ANA YURDU

- Osman Nedim Tuna Türkçe ile Sümerce arasındaki ilgiyi tespit ettiği çalışmasında Türklerin ana yurdu hakkında “Türklerin en az M.Ö. 3500’lerde Türkiye’nin Doğu bölgesinde bulunduğu tepit edilmiştir.” şeklinde bilgiler vermektedir.
- A.B.Ercilasun: “M.Ö. 2000’li yıllarda ve o tarihlerden önce Anadolu’da, Mezopotamya’da çoğunlukla eklemeli dil konuşan kavimler yaşamıştır.” diyerek Türklerin ana yurdunun Anadolu olabileceği konusuna vurgu yapmaktadır.

TÜRKLERİN ANA YURDU

- Günümüzde Çağdaş Türk Lehçelerinin kaynağını teşkil eden coğrafyalar Türkistan(Doğu ve Batı) ve Türkiye olarak adlandırılmaktadır. Bugün bu coğrafya geniş bir alanı kapsamaktadır.

TÜRKÇENİN KAVRAM VE KAPSAM ALANI

- Türkçe, Türk kelimesinin kavram alanı içinde yer alan bütün boy, soy, oymak ve aşiretlerin konuştukları dilin ortak adıdır. Aradaki farklılıklar lehçe, uzak lehçe, yakın lehçe ve ağız terimleriyle ifade edilmektedir.
- Türkçenin üç uzak lehçesi vardır: Yakutça, Çuvaşça, Türkçe.
- Türkçenin yakın lehçeleri: Türkiye, Azerbaycan, Özbek, Kırgız, Kazak, Tatar, Türkmen, Uygur Türkçeleridir.

TÜRKÇENİN KAVRAM VE KAPSAM ALANI

- W. Radloff, L. Budagov, P.M.Melioransky, J.Nemeth gibi Türkologlar Türk dilinin kolları için lehçe “dialekt” terimini kullanmışlardır.
- R.R.Arat ise Çuvaşça ve Yakutça için “lehçe” diğer kollar için “şive” terimini kullanmıştır.
- Bolşevik İhtilali’nden sonra özellikle Rus Türkologlar lehçe(dialekt) terimi yerine dil “yazık” terimini kullanmışlar ve bunun literatüre bu şekilde geçmesine önderlik etmişlerdir. Bundan sonra “Türk dilleri” kullanımı ağırlık kazanmıştır.

TÜRKÇENİN KAVRAM VE KAPSAM ALANI

- İngilizcede “Turkish” Türkiye Türçesini, “Turcic” ise bütün Türk dillerini karşılamaktadır.
- Göktürklerden itibaren ***Türkçe, Türk dili, Türki*** ifadelerinin genel bir kullanım olduğunu ve bütün Türk kavimlerinin konuştuğu ortak dili kast ettiğini görmekteyiz.
- Sömürge yaklaşımının ortaya çıkardığı bölgeye ve oba, oymak adlarıyla anılan Türk dili kullanımları maksatlı ve yanlıştır. Kazakça, Türkmence, Özbekçe gibi. Doğrusu Kazak Türkçesi, Türkiye Türkçesi vb. olmalıdır.

TÜRK DİLİNİN DÜNYA DİLLER ARASINDAKİ YERİ

- Dillerin doğuşu ve kökeni konusunda faklı görüşler ileri sürülmektedir.
- Bir dilin dünya dilleri arsındaki yeri ve değeri; dünya çapındaki yaygınlığı, diplomasi dili, uygarlık dili, geçer bölge dili, resmi dil, ulusal dil, yazı dili olmasıyla ölçülmektedir.
- Bu ölçütlerin yaygınlığı, eskiliği ve geçerliliği bir dilin diğer diller arasındaki yerini, konumunu, işlevselliğini ve değerini belirler.

TÜRK DİLİNİN DÜNYA DİLLER ARASINDAKİ YERİ

- Türkçe eski devirlerden beri yukarıda belirtilen özelliklere haiz, dünya çapında prestijli, yaygın ve işlevselliği yüksek bir dil olarak değerlendirilmektedir.
- Bunun delilleri Türkçenin dünya üzerinde yaklaşık iki yüz milyon konuşanının olması, en eski yazılı belgelerinin bulunmasıdır.
- Sümer kaynaklarında Osman Nedim Tuna'nın tespit ettiği 168 sözcük batıda, doğuda ise M.S. 687-689 tarihlerine ait olduğu tespit edilen Çoyr yazıtı Türkçenin kendi grubu içinde yer alan diğer dillerden daha eski olduğunu ortaya koymaktadır.

TÜRK DİLİNİN DÜNYA DİLLER ARASINDAKİ YERİ

- Dil alanında yapılan araştırmalar yeryüzünde yaklaşık 3000-6000 dil olduğunu ortaya koymaktadır.
- Diller arasında yapılan eşzamanlı ve artzamanlı karşılaştırmalar bazı dillerin kendi aralarında yapı ve köken bakımından benzerlikler taşıdığını ortaya koymuştur.
- Yapılan bu araştırmalar ışığında diller bazı tasniflere tabi tutulmuştur.

YAPISI BAKIMINDAN DİLLER

- **Tek heceli diller**:Çince, Tibetçe, Vietnamca, Siyamca, Baskça,Endonezyaca;
- **Eklemeli diller**:Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece, Japonca, Fince,Macarca, Ural-Altay dil ailesine mensup diller;
- **Bükümlü(Çekimli) diller**:Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Rumence, Ruşça, Sırpça, Yunanca, İbranice, Arapça, Farsça, Ermenice vb.
-

KÖKENLERİ BAKIMINDAN DİLLER

- **Hint-Avrupa Dilleri**: *Germen dilleri*:Almanca, Flemenkçe, İngilizce, İskandinav dilleri; Roman Dilleri:Fransızca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca ve Rumence; Slav Dilleri:Rusça, Bulgarca, Sırpça, Lehçe, Yunanca,Arnavutça, Hititçe.
- Farsça, Ermenice,Sanskritçe, Avestçe.
- **Sami Dilleri**: Akadca, İbranice, Arapça.

KÖKENLERİ BAKIMINDAN DİLLER

- **Ural-Altay Dilleri**: Türkçe Ural- Altay dil ailesinin Altay koluna mensuptur. Ural kolunda Fin-Ugor ve Samoyed dilleri olarak adlandırılan:Fince, Macarca, Ugorca,Permce, Estçe, Eskimoca gibi diller mevcuttur.
- Altay kolunda ise: Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece, Japonca vardır.

KÖKENLERİ BAKIMINDAN DİLLER

- **Çin-Tibet Dilleri**:Çince, Tibetçe.
- **Bantu Dilleri**:Orta ve Güney Afrikada konuşulan dillerdir.
- **Kafkas Dilleri**:Abazaca, Adigece, Çeçence,İnguşça, Kabartayca, Gürcüce, Avarca, Lezgice
- Türkçenin dünya dilleri arasındaki yerini belirleyen iki görüş ön plana çıkmaktadır.

KÖKENLERİ BAKIMINDAN DİLLER

- 1. Birinci görüş: Türk dilini köken bakımından Ural- Altay dilleri ailesine bağlayan görüştür.
- 2. İkinci görüş: Türkçenin Ana Hun Dili adı verilen dilden doğduğu görüşüdür. Bu görüşe göre Batı Hun Lehçesi Çuvaşçayı, Kuzey Hun Lehçesi Yakutçayı, Doğu Hun Lehçesi de Türk-Tatar dillerini doğurmuştur.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Bir dilin tarihini “yazı dili öncesi” ve “yazı dili sonrası” biçiminde ayırarak incelenmelidir.
- Yazı dili sonrasının kaynakları yazılı metinlerdir.
- Yazı dili öncesinin kaynakları ise sözlü edebi ürünler, kalıplaşmış ifadeler, söz varlıklarıdır.
- Türk dilinin tarihinden bahsederken bunu yazılı metinlere göre belirleyebilmekteyiz. Türk dili tarihi demek Türk yazı dili tarihi demektir.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Altay dilleri teorisinin kurucusu Ramstedt'in Türkçenin kökeni hakkındaki görüşlerine birçok bilim adamı katılmıştır. Özellikle Rus w. Kotwicz, Rudnev, Vladimirtsov; Macar J.Nemeth, Gombocz; Finli Pentti Aalto; Amerikalı N. Poppe Altay teorisinin gelişmesine çok hizmet etmişler. Bununla ilgili bazı diyagramlar hazırlamışlardır.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

ALTAY DİL BİRLİĞİ

Çuvaş-Türk-Mongol-Mançu-Tunguz

Ana Kore

Çuvaş-Türk

Mongol-Mançu-Tunguz

Ana Türkçe

Ana Çuvaşça

Ana Mongolca

Ana Mançu-Tunguzca

Türk dilleri

Çuvaşça

Mongol d.

Mançu-T. D.

Kore d

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Altay dilleri teorisini O. Pritsak ve K.H. Menges gibi bazı dilciler desteklerken K. Grönbech, Benzing, G. Doerfer, Sir Gerard Clauson ise bu teoriye karşı çıkmaktadırlar. Karşı çıkanlara göre Altay dillerindeki yakınlık akrabalıktan çok ödünçlemelerden ibarettir.
- Gerhard Deorfer “Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu” adlı makalesinde Altay dillerinde temel kelimelerin ortak olmadığı görüşünü savunur.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Türkçenin Çuvaşça-Türkçe dönemi M.Ö. 8000'li yıllara götürülmekte, İlk Türkçe içinse M.S. II.yy'a kadar götürülmektedir. Ancak bu dönem karanlık olduğundan varsayımlar üzerine kurulu bir tarihleme söz konusudur.
- Eski Türkçeden itibaren Türk dilinin tarihi gelişimini metinlerle takip edebilmekteyiz.
- A. Caferoğlu bu dönemleri şu şekilde tarihlendirmektedir:Eski Türkçe(VI-IX), Orta Türkçe(IX-XV), Yeni Türkçe(XVI- günümüze), Modern veya Çağdaş Türkçe günümüzdeki Türkçedir.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Türk dilinin bilinen ilk eserleri, yazılı kaynakları, Göktürklere ait Orhun Yazıtlarıdır.
- Türk dili VII-VIII YY'dan XIII.yy'a kadar tek yazı dili halinde yaşamıştır.
- Bu ilk dönemi Göktürkçe ve Uygurca olarak iki döneme ayrılmaktadır.
- A.von Gabain'in Eski Türkçede tespit ettiği beş ağız ve Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lugati't Türk'te belirttiği farklılıklar daha çok konuşma dilindeki farklılıklardır.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- XII-XIII. Yy’dan itibaren Türk yazı dili çeşitli iç ve dış sebeplerle farklılaşmaya başlayarak Kuzeydoğu ve Batı Türkçesi şeklinde iki ana kola ayrılmıştır.
- Kuzeydoğu Türkçesi XIII-XIV. Yy’da Eski Türkçenin devamı olarak varlığını devam ettirmiştir.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- XV. Yy’dan itibaren kuzey kolu Kıpçak Türkçesi doğu kolu ise Çağatay(Karluk) Türkçesi olarak ikiye ayrılmıştır.
- Batı Türkçesi(Oğuz) ise XII. Yy’dan itibaren şekillenmeye başlamış ve en sağlam işlenmiş Türk lehçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazar denizinden Balkanlara kadar uzanan coğrafyada çeşitli lehçe ve ağızlar olarak konuşulmaktadır.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Batı Türkçesinin ilk dönemi XIII-XV.yy'ları Eski Türkiye Türkçesi ya da Eski Anadolu Türkçesi olarak kabul edilmektedir.
- XVI.yy'dan XX.yy'ın başlarına kadar Osmanlı Türkçesi.
- XX.yy'ın başından bugüne kadar ise Modern Türkiye Türkçesi olarak kabul edilmektedir.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Bazı Türk dili tarihçileri Türkçeyi iki ana döneme ayırmaktadır. XIII. Yy'a kadar Eski Türk Dili ,XIII. YY'dan sonrası Yeni Türk Dili olmak üzere.
- Ahmet Caferoğlu Türk dilinin tarihi devirlerini tarih öncesi ve sonrasını birlikte düşünerek bazı dönemler belirlemektedir.
- 1.Altay Devri, 2. En Eski Türkçe Devri, 3.İlk Türkçe Devri, 4. Eski Türkçe Devri, 5.Orta Türkçe Devri, 6.Yeni Türkçe Devri, 7.Çağdaş Türkçe Devri.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- A. Bican Ercilasun, Türk Dili Tarihi eserinde Türk dilinin tarihi gelişimini: 1.İlk Türkçe, Ana Türkçe, Eski Türkçe, Batı Türkçesi, Kuzey ve Doğu Türkçesi.
- Eski Türkçe kendi içinde Köktürkçe ve Uygurca biçiminde iki döneme ayrılmıştır.
- Köktürkçe 6-8.yy arasında, Uygur Türkçesi 9-15.yy arasında varlığını devam ettirmiştir.
- İlk eserler Karahanlı yazı diliyle 11-13. yy'da verilmiştir.

TÜRK DİLİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

- Türk yazı dili 13. yy’dan itibaren batı ve kuzeydoğu diye ikiye ayrılmıştır.
- Batı grubunda Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Gagauz Türkçesi, Türkmen Türkçesi vardır.
- Kuzey-Doğu grubun 14-15.yy’da Harezm-Kıpçak, 15.yy’da Çağatay adıyla varlığını sürdürerek günümüzde, Özbek,Uygur, Karaçay –Malkar, Tatar, Karakalpak, Nogay, Kırım, Kazan, Kırgız Türkçeleri olarak varlığını devam ettirmektedir.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- Lehçe:Bir dilin yazı diliyle takip edilemeyen, kendinden ayrıldığı var sayılan en eski koludur.
- Şive: Bir dilin yazı diliyle takip edilen, kendinden ayrıldığı bilinen bir koludur.
- Ağız: Bir dilin farklı bölgelerdeki konuşma biçimleridir.
- **Reşit Rahmeti Arat ve onun gibi düşünen Türkologlar Çuvaşça ve Yakutçayı Türkçenin lehçeleri, diğerlerini şive olarak değerlendirmektedir.**

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- A.Von Gabain, Zeynep Korkmaz ve Kaşgarlı Mahmut araştırmalarında Eski Türkçe'de ağız farklılıkları tespit etmişlerdir. Bu da Türk dili içinde farklı lehçelerin şekillenmesinin temellerinin çok eskiye götürülebileği düşüncesini doğurmaktadır.
- **Konuşma dillerinin ortak bir yazı dili haline dönüşmesi "seçilme, standartlaşma, yaygınlaşma ve kabul" aşamalarından geçmesiyle mümkündür. Bu dillerin doğal yolla oluşmasıdır.**
- **Başka bir yöntem de zorlama bir yaklaşımla "dil mühendisliği" bir dil yapılmasıdır. Bu da yapay dil oluşturma yöntemidir**.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- Sonuç olarak farklı ağız özelliklerinin ortaya çıkması dil içi ve dil dışı etmenlere bağlanmaktadır. Bu ağızlar yine dil içi ve dil dışı etmenlerin tesiriyle birer lehçeye dönüşmüşlerdir.
- Türk lehçelerinin tasnifi meselesi çok önemli bir konudur. Gerek ulusal gerekse uluslar arası arenada üzerinde oynanan bir meseledir. Bu konu hem zor bir konu hemde tehlikeli bir konudur.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- **Türk lehçelerinin doğru ve isabetli bir tasnifinin yapılabilmesi için:**
- **1.Her lehçenin gramer bakımından ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir;**
- **2.Lehçelerin benzer ve farklı yönlerinin ortaya konması gerekir;**
- **3.Lehçelerin dil özelliklerinin onu konuşan Türk boylarıyla örtüşüp örtüşmediğine bakılmalıdır;**
- **4.Her lehçenin eski ve yeni dil malzemesi incelenerek lehçenin tarihi gelişimi saptanmalıdır**.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- Türk dilinin ilk tasnifini Kaşgarlı Mahmut yapmakta ve Türk dilini Doğu ve Batı diye iki gruba ayırmaktadır. Kaşgarlı, Doğu kolunu Hakaniye diye adlandırmakta ve buna Uygur, Çigil, Karluk vb. Kaşgar ve Balasagun civarını kastetmektedir. Batıya ise Oğuz demekte ve buna Oğuz grubu lehçelerini, Kırgız, Kıpçak, Peçenek, Bulgar vb. Kaşgar'ın batısını kastetmektedir.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- Tarihi, kronolojik olarak bakılacak olursa Kaşgarlı'dan sonra İ.N.Berezin 1848'de Türk Lehçelerinin tasnifinden bahsetmiştir.
- Radloff daha sonraki dönemde Türk dillerinin tasnifiyle ilgili çalışmalar yapmıştır.
- Ardından Kroş, Radlof'un çalışmalarını geliştirmiştir.
- Daha sonra Samoyloviç, bunların yaptığı çalışmaları birleştirip geliştirmiş ve daha gelişmiş bir Türk lehçeleri tasnifi yapmıştır ki bu, Türk lehçelerinin tasnifi konusunda temel kabul edilmektedir.
- 1926-27 yıllarında Bekir Çobanzade yapılan tasnif çalışmalarının tahlilini yapmıştır.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- Türk lehçelerinin tasnifiyle ilgilenen diğer bilim adamları Bogoraditsky, Rasanen, Kononov'dur.
- 1953 yılında Reşit Rahmeti Arat, bütün tasnif denemelerini inceleyerek, dil özelliklerini ve tarihi-kavmi-coğrafi esasları dikkate alarak, "Türk Şivelerinin Tasnifi" adlı makalesinde önemli bir tasnif ortaya koymuştur.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

– Ana Türkçe veya Eski Türkçe---

– s g. -y g. -s g.

– Eski Çuv. Eski Türkçe veya Uygur Devri Eski Yak.

–

–

–

– r g.

– Çuvaş

1. –d g. Sayan
2. –z g. Abakan
3. tav g. Şimal
4. taglı g. Tom
5. taglık g. Şark
6. dağlı g. Cenup

-t g.

Yakut

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- Yukarıdaki tasnif R. R. Arat'a aittir.
- Türk lehçelerinin tasnifinde bakış açıları:
- 1.Coğrafi yönlere göre: Kuzey, Güney, Doğu, Batı, Kuzeydoğu, Kuzeybatı, Güneybatı, Güney doğu, orta, merkez.
- 2.Boy adlarına göre:Bulgar, Çağatay, Çuvaş, Hakas, Tatar, Yakut vb.
- 3.Coğrafi adlara göre:Abakan, Altay, Kıpçak, Sibirya, Volga, Ural-Volga vb.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ

- 4. Dil özelliklerine göre: d grubu, r grubu, y grubu, s grubu, tav grubu vb.
- 5.Tabirlerin karışık kullanılmasına göre: tav grubu(Kıpçak-Kuzeybatı), taglık grubu(Çağatay-Güneydoğu), dağlı grubu(Kıpçak- Türkmen-Orta) vb.

TÜRK LEHÇELERİNİN YÖNLERE GÖRE TASNİFİ

- 1.Güney Batı Grubu:Kafkasya,Azerbaycan, Türkmenistan, Anadolu ve Güney Kırım'da konuşulan lehçeler.
- 2.Kuzeybatı Grubu:İdil havzası, Sibirya, Kuzey Kafkasya, Kuzey Kırım, Batı Türkistan, Doğu Türkistan'ın bir kısmı, Altayların bir kısmı ve Afganistan'daki bazı ağızlar.
- 3.Güneydoğu Grubu:Doğu ve Batı Türkistan'ın bir kısmında konuşulan lehçeler.
- 4.Orta Grup:Hive ve çevresi
- 5.Kuzeydoğu Grubu:Altayların bir bölümü.

TÜRK LEHÇELERİNİN TASNİFİ AÇISINDAN SES ÖZELLİKLERİ

- A. Uzak Lehçe Grupları:
- 1. r Grubu(r-z, l-ş, s-y=Çuvaş)
- 2. t Grubu(t-d,s-y=Yakut)
- B.Yakın Lehçe Grupları:
- 1. d Grubu(adak, tag, taglıg, kalgan=Sayan)
- 2. z Grubu(azak, tag, taglık, kalgan=Abakan)
- 3. tav Grubu(ayak, tav, tavlı, kalgan=Kuzey)
- 4. taglı Grubu(adak, tag, taglı, kalgan=Tom)
- 5.taglıg Grubu(ayak,tag,taglık,kalgan=Doğu)
- 6.dağlı Grubu(ayak,dağ, dağlı,kalan=Güney)

Wilhelm Radloff’un Tasnifi

- Temelde yönlere göre ayrılmış olup yönler adı altında bölgesel özellikler de arz etmektedir.
- 1.Doğu şivesi:Yakut, Çuvaş, Uygur.
- 2.Batı şivesi:Kazak,Kırgız, Tatar.
- 3. Orta Asya şivesi:Çağatay ve Batı Uygur.
- 4.Güney şiveleri:Oğuz şiveleri.
- Wilhelm Radloff, uzak- yakın lehçe ayrımına gitmeden bir ayrım yapmıştır. Ayrıca, gruplar arasında coğrafik, sessel ayrımlar ciddi olarak dikkate alınmamıştır.

G.J.RAMSTEDT'İN TASNİFİ

- Ramstedt tasnifinde yönlere ve ses özelliklerine göre tasnifte bulunmuştur. Reşit Rahmeti Arat'ın tasnifiyle benzerlikler arz etmektedir.
- 1.Çuvaş(tu<tag).
- 2.Yakut(tın<ta<tag).
- 3.Kuzey Grubu(d bölümü, z bölümü, y bölümü)
- 4.Doğu Grubu(y<d)Doğu Türkistan ve Özbekistan
- 5.Güney Grubu(dağ ve da<tağ)Oğuz grubu.

A.SAMOYLOVİÇ'İN TASNİFİ

- Samoyloviç tasnifini ses özelliklerine göre yapmış olmakla birlikte kavramların karışık kullanımına da yer vermiştir. En detaylı tasniflerden birini yapmıştır.
- 1. R Grubu(Bulgar)
- 2. D Grubu(Uygur, Kuzeybatı), Yakut,(d,t,z).
- 3.Tav Grubu(Kıpçak, Kuzeybatı(Altaylardan Hazar denizinin kuzeyine kadar olan orta kuşak kuzey çizgisi.Kazak, kırgız, Nogay.
- 4.Tağlık Grubu(Çağatay, Güneydoğu),Özbek, Doğu Türkistan, Batı Türkistan.
- 5.Taglı Grubu(Türkmen, Kıpçak, Orta) Bu kısım Kıpçak, Karluk ve Oğuz lehçelerinin ortak özellikler gösteren kısmı Harezm, Hive bölgesidir.
- 6. ol Grubu(Türkmen, Güneybatı) Oğuz lehçesi bölgesidir.

N.A.BASKAKOV'UN TASNİFİ

- Baskakov tasnifini boy adlarını esas alarak yapmıştır. Baskakov Türk dilinin kaynağı olarak Hunlara dayandığını savunmuş ve tasnifinde de bunu vurgulamıştır. Tasnifini iki ana dala ayırmıştır.
- A. Batı Hun Dalı: 1. Bulgar Grubu, 2.Oğuz grubu, 3. Kıpçak Grubu, 4. Karluk Grubu.
- B. Doğu Hun Dalı:1.Uygur Grubu, 2. Kırgız-Kıpçak Grubu.

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Söz varlığı, **sözcükbilimin (lexicologie**) bir dalı olup (Aksan 1998, 14) bir dilin bütün kelimelerini; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimelerinin toplamını (Korkmaz 1992, 100) içine alır. Söz varlığı Türkçe Sözlük'te de "**Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi** (Türkçe Sözlük 2005, 1807)" olarak tanımlanmıştır.

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Bir dilin söz varlığının temelini teskil eden temel söz varlığı, her dilde kusaktan kusağa aktarılarak yasayan, insan hayatında birinci derecede öneme sahip olan, insana ve çevresine ait önemli kavramları yansıtan sözcüklerdir.
- Vücutla ilgili sözcükler, doğayla ilgili kavramlar, renk bildiren sözcükler, hayvan adları, sayılar, en çok kullandığımız fiiller, manevî kültüre ait dinle, kutsal kavram ve kişilerle, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler temel söz varlığını olusturan unsurlardır.

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Söz varlığının farklılaşmasına ve lehçeleşmeye **coğrafi farklılıklar, boy özellikleri, göçler, savaşlar, komşuluk ilişkileri, edinilen yeni inanç sistemleri ve dinler, girilen farklı kültür çevreleri** gibi birçok etkenle birlikte zaman ve mekân farklılıkları etkili olmustur.
- Son dönemde SSCB'nin böl-parçala-yönet siyaseti sonucunda Türk boylarına farklı alfabeler kabul ettirilmiş ve her boyun konuşma ağızları yazı diline dönüştürülmüştür. Böylece suni bir yolla yirmiden fazla Türk yazı dili meydana getirilmistir. Bu çalışmalar Türk dillerinin söz varlığındaki farklılaşmayı tetiklemiştir.

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Bir dilin söz varlığının temelini teskil eden, “**çekirdek sözcükler”, “kalıt sözcükler**” olarak da adlandırılan **temel söz varlığı**, her dilde kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşayan, insan hayatında birinci derecede öneme sahip olan, insana ve çevresine ait önemli kavramları yansıtan sözcüklerdir (Aksan 1998, 17). **Temel sözcükler, bir dilin varlığını ve kimliğini** temsil ederler (Buran 2001, 82).

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Dilbilimciler bir dilin söz varlığında yer alan temel sözcüklerin 2000 dolayında olduğunu söylemektedirler (Aksan 1998, 20). Temel söz varlığı dilde en az değişikliğe uğrayan öğelerdir. Temel söz varlığına ait sözcüklerin 1000 yılda ancak % 19'unun değistiği, % 81'inin korunduğu ifade edilmektedir (Aksan 1998, 17).

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Bir dilin söz varlığını meydana getiren sözcükler, bir kavramın yalnız o dildeki ses karşılığını meydana getirmez, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasını, maddi ve manevi kültürünü, dünya görüşünü, olayları ve kavramları algılayış biçimini de ortaya koyar. Yeryüzündeki varlıklar, kavramlar birçok yerde aynı olduğu halde, bunların adlandırılışı ve kapsamları dilden dile farklılık gösterir (Aksan 1996, 7). Bu yüzden her dilin söz varlığı kendi içinde değişik biçimlerde şekillenir.

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Söz varlığı bakımından dil ilişkileri içindeki kaynaklardan biri de **ödünç kelimelerdir**. Ödünç kelime alış verişi daha çok aynı dil ailesi ya da aynı dilin çeşitli katmanları arasındaki iç alıntılardır. Bu tür alıntılarda alınan kelimeler ses, sekil ve anlam yönünden pek değişikliğe uğramazlar. Dillerin beslendiği bu kaynaklar "**dillerin hayat damarları**" olarak değerlendirilir (Karaağaç 2002, 103-104). Bu bağlamda yüzyıllar içerisinde Türk lehçelerinin zamanla birbirlerini etkiledikleri ve karsılıklı olarak kelime alış verişinde bulundukları görülür. Türk lehçeleri söz varlığındaki çeşitliliği ve zenginliğiyle bir hazine konumundadır.

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Türkiye Türkçesi ağızlarının yapısı ve söz varlığı, genel özellikleriyle Oğuz boylarına dayandığı için, Oğuzca özellikler gösterir. Fakat, Anadolu'ya yalnız Oğuz boyları yerleşmemiş, gerek XI. Yüzyıldan önce gerekse daha sonraları Oğuzların dışında kalan diğer Türk boyları da Anadolu'ya yerleşmiştir. Zeynep Korkmaz, Bartın ve yöresi ağızlarında Oğuz, Türkmen ve Kıpçak unsurlarının karısıp kaynaşmasıyla bir tabakalaşmanın ortaya çıktığını dil verileriyle belirlemektedir (Korkmaz 2005, 162-178).

BİR DİLİN SÖZ VARLIĞI

- Zeynep Korkmaz, bugün Türkiye Türkçesinde görülen “bubay, gendüy, dav, avuz, yalavuz, sovuk, hen (sen), hizi (sizi), cılkı, cırla-“ kelimelerini, Anadolu’ya gelen Kıpçak Türklerinin varlığıyla açıklar. Zeynep Korkmaz, Anadolu’daki yer adlarından hareketle bu bölgeye Orta Asya’dan Çiğil Türklerinin bile gelmis olduğu yargısına varılabileceğini kaydeder (Korkmaz 1971, 21). Ahmet Buran da Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ş/s farklılaşmasını Kıpçak özelliği olarak açıklar (Buran 2007, 2107-2112). Bugün İzmit’ten Artvin’e kadar uzanan sahil şeridinde özellikle İzmit, Bartın, Tirebolu ve Artvin’de yoğun olmak üzere, Türkiye’nin her yerinde Kıpçak Türkçesinin özellikleri görülmektedir (Karahan 1996, 181).

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- Bugün Türk Dünyasında tarihî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan birçok Türk lehçesi veya yazı dili kullanılmaktadır. Bunlar, çeşitli yönlerden birbirlerinden az veya çok farklılık göstermektedir. Kelime hazinesi, bu bakımından en dikkate değer kısmı teşkil etmektedir. Türk lehçelerinin kendilerine mahsus kelime hazineleri vardır. Ancak bu kelime hazineleri, belli bir oranda “temel lehçe” düzeyinde; bundan daha az bir oranda da “Genel Türkçe” düzeyinde birbiriyle örtüşürler. Türk lehçelerinin kelime hazinelerinin örtüşmesinde, kaynak bakımından aynı gruba girmenin yanı sıra, tarih boyunca toplulukların kendi aralarında kurdukları iktisadî, kültürel münasebetlerin ve dinî, siyasî yönlerden maruz kaldıkları yabancı etkilerin de önemli rolü vardır.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- “Kelime eş değerliği” terimiyle, iki ayrı lehçede bulunan kelimelerin birbirlerine “kavram alanı” bakımından denk olma durumu ifade edilmektedir. Türk lehçelerinin kelime hazinelerinin tam örtüşmemesi, kelime eş değerliği konusunun önemini arttırmaktadır. Çünkü Türk lehçeleri arasında yapılacak aktarmaların başarılı olabilmesi, “kaynak lehçe”deki bir kelimenin “hedef lehçe”deki eş değerinin bilinmesi ve kullanılmasına bağlıdır. Kelime eş değerliği yönünden; “bire bir”, “bire çok” ve “bire hiç” durumu söz konusudur. Başarılı bir aktarma için bilhassa, bir kelimeye birden fazla kelimenin eş değer olduğu duruma özen göstermek gerekir; zira böyle kelimeleri aktarırken hata yapma ihtimali yükselmektedir.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- Türk lehçelerinin kendilerine mahsus kelime hazineleri vardır. Ancak bu kelimelerin önemli bir bölümü, temel lehçe düzeyinde; bundan daha az bir bölümü “Genel Türkçe” düzeyinde birbiriyle örtüşür. Meselâ, Oğuzcaya dayanan Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinin; Kıpçakçaya dayanan Kazak ve Karakalpak Türkçelerinin kendi aralarındaki örtüşme oranları yüksek olmasına rağmen, bu dördünün örtüşen veya ortak olan kelimeleri söz konusu olduğunda bu oran düşmektedir. Bütün Türk lehçelerindeki örtüşen kelimelerin oranı ise daha da düşüktür.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- Bu çalışmada, “kelime eş değerliği” (“lexikalische Äquivalenz”) terimiyle, kaynak anlaşma birliğindeki bir “kelime”nin “kavram alanı”yla (“Wortfeld”) hedef anlaşma birliğindeki bir kelimenin kavram alanının birbirlerine “eş değer” veya “denk” olma durumu; bir başka deyişle birbiriyle “örtüşmesi” ifade edilmektedir. Bu terim ile “tam eş değerlik”in yanı sıra, “kabul edilebilir eş değerlik” de kastedilmektedir.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- “Tam eş değerlik”; kaynak anlaşma birliğinde bir kelimenin bütünüyle, yani ses, düz anlam, çağrışım, metin türüne uygunluk, kullanım şekli vb. yönlerden, “hedef anlaşma birliği”nde bir eş değerinin (“formale, denotative, konnotative, textnormative, pragmatische usw. Äquivalenz”) olmasıyla mümkündür.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- “Kabul edilebilir eş değerlik” ise, kaynak anlaşma birliğinde bir kelimenin hedef anlaşma birliğinde bir kelimeye düz anlamı; metin bağlamında kullanılışı, yarattığı etki vb. yönlerden benzer olma durumudur.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- 1. **Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede bir kelime eş değer olabilir:1 ≡ 1**
- A)Kaynak lehçedeki bir kelimenin kavram alanıyla hedef lehçedeki bir kelimenin kavram alanı, tamamen veya kabul edilebilir bir şekilde örtüşebilir; bu durumda, **“bire bir” eş değerlik** söz konusudur. Örnek: at ve bir sözcükleri:Ttü. *at ≡ Az. at ≡ Başk. at ≡ Kaz. at ≡ Kırg. at ≡ Özb. at ≡ Tat. at ≡ Türkm. at ≡ Uyg. at (LS: 32-33).* Ttü. *bir “1” ≡ Az. bir ≡ Başk. bir ≡ Kaz. bir* ≡Kırg. *bir ≡ Özb. bir ≡ Tat. bir ≡ Türkm. bir ≡ Uyg. bir (LS: 70-71)*

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- B)Eş değer kelimelerin pek çoğu ise, aynı kaynaktan geldikleri hâlde zaman içinde belli ses değişikliklerine uğramışlardır. kavram alanları tam örtüşmeye çok yakındır. Örnek: Ttü. ***beş*** ≡ *Az. beş* ≡ *Başk. biş* ≡ *Kaz. Bes* ≡ Kırg. *beş* ≡ *Özb. beş* ≡ *Tat. biş* ≡ *Türkm. beeş* ≡ *Uyg. bäş (LS: 62-63).* Ttü. ***yıldız*** ≡ *Az. ulduz* ≡ *Kaz. juldız* ≡ *Kırg. cıldız* ≡ *Özb. yulduz* ≡ *Tat. yoldız* ≡ *Türkm. yıldız (LS: 988-989)* Ttü. ***yol*** ≡ *Az. yol* ≡ *Başk. yul* ≡ *Kaz. jol* ≡ Kırg. *col* ≡ *Özb. yol* ≡ *Tat. yul* ≡ *Türkm. yool* ≡ *Uyg. yol*

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- C) Ses ve yapı bakımından birbiriyle ilgisi olmayan, ayrı kaynaklardan gelen kelimeler de eş değer olabilir. Örnek:Ttü. ***yemek*** ≡ *Kırg. tamak* ≡ *Özb. åvkat* ≡ *Türkm. Nahar,* Ttü. ***sincap*** *kelimesinin, Kaz. tiyin* ≡ *Kırg. Tıyın,* Ttü. *bardak* ≡ *Kaz. stakan*

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- **2.Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede birden fazla kelime eş değer olabilir: 1 ≡ 1n.**
- Kaynak lehçedeki bir kelimenin kavram alanını, hedef lehçede bir değil, ancak birden fazla kelimenin kavram alanı, tamamen veya kabul edilebilir bir şekilde örtebilir; bu durumda, “bire çok” eş değerlik söz konusudur. Bu tür kelimeler kendi aralarında aşağıdaki şekilde gruplanabilir:

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- a. Kaynak lehçedeki bir kelimenin, ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen şekli, hedef lehçede bulunabilir. Ancak bu iki kelimenin kavram alanları birbiriyle az bir oranda örtüşebilir. Burada, yukarıda belirtilen kabul edilebilir bir örtüşme de söz konusu değildir. Bire bir eş değer gibi gözükmelerine rağmen kavram alanları bakımından az bir oranda örtüşen kelimeler “yarım yalancı eş değer kelimeler”dir

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- Bu yapıların kavram alanları tam anlamıyla örtüşmediği için hedef lehçeden bir başka kelimeye daha ihtiyaç duyulmaktadır:
- Kaz.=Özb.=Kırg.=***kol*** ***‘***u anlatmak için Ttü***.=el’****e* de ihtiyaç vardır. Ttü.nde *evlen- fiilinin kavram alanı ise, erkek için Kırg. üylön-* ≡ *Özb. üylän-* ≡ *Tat. öylän-* ≡ *Türkm. öylen-; kadın için Kırg. erge tiy-* ≡ Özb. *turmuşgä çık-* ≡ *Tat. kiyävgä çık-* ≡ *Türkm. durmuşa çık- fiilleri tarafından* örtülmektedir (LS: 228-229).

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- Kırg.nde *cün kelimesinin kavram alanı,* Ttü.nde *yün + yapağı tarafından örtülmektedir,* burada bire iki eş değerliği söz konusudur. Ttü.nde *kardeş* Kaz.nde *karındas ve Kırg.nde karındaş olarak kullanılmaktadır.* Kırg.nde bundan başka en azından üç kelime daha kullanılmak durumundadır; *ece "büyük kız kardeş" (Taymas 1994 a:* 321); *ini "küçük erkek kardeş" ve ağa "büyük erkek kardeş" (Taymas 1994 a:* 369; 9)16. Burada bire dört eş değerliği söz konusudur.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- **b**. Ses ve yapı bakımından birbiriyle ilgisi olmayan, ayrı kaynaklardan gelen kelimeler arasında da bire çok eş değerlik olabilir:Ttü.nde *gebe kelimesiyle* “karnında yavru bulunan kadın veya hayvan” kastedilmektedir. Ancak bunun kavram alanı, Kaz.nde insan için *jükti ≡ eki kabat ≡ ayağı avır + hayvan için buvaz kelimeleri olmak üzere en az iki kelime tarafından* örtülmektedir. Ttü.nde *olgun17 kelimesi, hem insan hem de* meyveler için kullanılmaktadır; Buna, Kırg.nde ise insan için *cetilgen + meyve için bışkan kelimeleri karşılık gelmektedir. Ttü.nde göbek kelimesine karşılık Kırg.nde “karnın ortasında bulunan çukurluk” anlamında kindik; “yağ bağlamış şişman karın” anlamında çoñ kursak kullanılmaktadır* burada bire iki eş değerliği söz konusudur. Ttü.nde *dön- fiilinin kavram alanı, Kırg.nde “bir şeyin etrafında dönmek” için aylan- + “geri dönmek” için kayt- + “bir yere dönmek” için burıl-* olmak üzere en az üç kelime tarafından örtülmektedir; burada bire üç eş değerliği söz konusudur.

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- **Kaynak lehçedeki bir kelimeye, hedef lehçede hiç bir kelime eş değer olmayabilir: 1 ≡ Ø**
- Kaynak lehçedeki bir kelimenin kavram alanını, hedef lehçede hiç bir kelimenin kavram alanı kabul edilebilir bir şekilde örtmeyebilir. Bu durumda “bire hiç” eş değerlik söz konusudur:
- Kaz.nde *dombıra, kelimesinin Ttü.nde eş değeri yoktur; Ttü.nde kullanılan bağlama kelimesinin de Kaz.nde eş değeri yoktur. Türkiyelilerin yakından* tanıdığı *karnı yarık, Kırg.nde ancak baklacan tamağı “patlıcan yemeği” olarak* tarif edilebilmektedir. Deniz kültürü zayıf olan bir Özbek Türkü için, Ttü. *korsan, ancak karåkçi “haydut” olarak kullanılmaktadır.*

Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği

- Başarılı bir aktarma için bilhassa, bir kelimeye birden fazla kelimenin eş değer olduğu duruma özen göstermek gerekir; zira böyle kelimeleri aktarırken hata yapma ihtimali yükselmektedir:*kazı: atın kaburga kısmı ve yağlı etinden yapılan sucuk.* Ttü. *koş- x Uyg. koş- "eklemek" = Kaz. kos-;* Ttü. *düşün- x Türkm. düşün- "anlamak" = Kırg. tüşün-* = Kaz. *Tüsin-; Ttü. Düşmek, Özb. Tüşmek= inmek gibi.*

TÜRKÇENİN İLK SÖZLÜĞÜ DİVANÜ LÜGATİ'T TÜRK VE TÜKÇENİN SÖZVARLIĞI

- Sözlük bir derleme sözlüğüdür.
- Divan'da geçen boy ve diyalekt adları: Oğuz, Kıpçak, Argu, Barsgan, Yağma, Yemek, Tohsı, Çigil, Uygur, Balasagun, Kaşgar, Çomullar, Hakanlılar(Hakaniye), Karluklar, Kaylar, Tatar, Kaylar, Kençekler, Suvarlar, Türkmenler, Hotan, Yabakular, Peçenek(Beçenekler),

TÜRK DİLİNİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

ORTAK TÜRK ALFABESİ

a	f	j	o	u
b	g	k	ö	ü
c	ğ	q	p	v
ç	h	l	r	w
d	x	m	s	y
e	ı	n	ş	z
ä	i	ñ	t	

TÜRK DİLİNİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

ÖZBEK TÜRKÇESİ ALFABESİ

KİRİL		LÂTİN		ARAP
А	а	A	a (Æ e)	ا (ـا)
Б	б	B	b	ب
В	в	V	v	و
Г	г	G	g	گ
Д	д	D	d	د
Е	е	E	e	ا (ـا)
Ё	ё	Ya	ya	يا
Ж	ж	C	c	ج
З	з	Z	z	ز
И	и	İ	i (I, ı)	ای
Й	й	Y	y	ی
К	к	K	k	ک
Л	л	L	l	ل
М	м	M	m	م
Н	н	N	n	ن
О	о	A	a	ا
П	п	P	p	پ
Р	р	R	r	ر
С	с	S	s	س
Т	т	T	t	ت
У	у	U	u (Ü, ü)	او
Ф	ф	F	f	ف
Х	х	H	h	ه
Ц	ц	Ts	ts	تس
Ч	ч	Ç	ç	چ
Ш	ш	Ş	ş	ش
	ъ	(Kesme)		
Э	э	E	e	ا (ـا)
Ю	ю	Yu	yu (Yü, yü)	يو
Я	я	Ya	ya (Ye, ye)	يا (يه)
Ў	ў	O	o (Ö, ö)	او
Қ	қ	K	k	ق
Ғ	ғ	Ğ	ğ	غ
Ҳ	ҳ	H	h	ه (ح)